

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2005 metai

2

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2005

2

VILNIUS 2006

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2005

2

VILNIUS 2006

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS

Vilniaus universitetas

Janas JURKIEWICZIUS

Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS

Lenkijos MA Istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Rimvydas PETRAUSKAS

Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milersvilio universitetas

Joachimas TAUBERIS

Nordost-Institut Liuneburge

Agnius URBANAVIČIUS (sekretorius)

Lietuvos istorijos institutas

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:

HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2006

© Straipsnių autoriai, 2006

INGĖ L U K Š A I T Ė

VILNIAUS VAIVADOS JONUŠO RADVILOS ASMENINĖS BIBLIOTEKOS KĖDAINIUOSE SĄRAŠAS – ASMENS KULTŪRINIŲ ORIENTACIJŲ ŽYMUO

Naujųjų laikų asmenines bibliotekas galima tirti daugeliu požiūrių. Jų pažinimas teikia duomenų kultūros istorijos problematikai: mentaliteto ir kultūrinių orientacijų formavimosi, erudicijos pagrindų nagrinėjimui, kultūrų sąveikos reiškiniams suvokti; taip pat tai šaltinis ieškant atsakymų į knygotyros klausimus: koks buvo konkretaus asmens ar visuomenės grupės skaitymo medžiagos pasirinkimas, koku būdu ir iš kur buvo formuojami knygų rinkiniai bei bibliotekos, kokio tipo bibliotekos susidarė to meto visuomenėje, kokioms knygų teminėms grupėms daugiausia dėmesio skyrė bibliotekas kaupę asmenys. Įtakingo valstybės pareigūno, žymaus visuomenės veikėjo didiko asmeninė biblioteka kartu yra ir pasirengimo valstybės valdymui, visuomeninei veiklai žymuo. Į šios kategorijos bibliotekų rangą patenka didiko, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės karo vado Kristupo Radvilos Perkūno anūko, karo vado Kristupo (1585–1640) sūnaus Jonušo Radvilos asmeninė biblioteka Kėdainiuose. Jonušas Radvila (1612–1655) buvo Biržų Dubingių šakos kunigaikščių Radvilų evangelikų giminės atstovas, viena iš įtakingiausių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vidaus ir užsienio politikos asmenybių, nuo 1646 m. lauko etmonas, nuo 1654 m. didysis etmonas, nuo 1653 m. Vilniaus vaivada. XVII a. viduryje Abiejų Tautų Respublikos politinės ir karinės krizės laikotarpiu jis ėmėsi vykdyti savarankišką Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės užsienio politiką, siekė išsaugoti jos valstybingumą, ieškojo būdų, kaip sustabdyti XVII a. vidurio karų metu vykusią jos okupaciją, kai į didesnę jos teritoriją jau žengė Rusijos kariuomenė, o kita dalį okupavo Švedija, buvo vienas iš 1655 m. Kėdainių sutarties iniciatorių¹.

¹ A. T y l a, *Lietuva ir Livonija XVI a. pabaigoje – XVII a. pradžioje*, Vilnius, 1986, p. 179–180; A. Š a p o k a, *1655 m. Kėdainių sutartis arba švedai Lietuvoje 1655–1656 metais*, parengė A. Tyla, Vilnius, 1990; H. W i s n e r, *Janusz Radziwiłł 1612–1655, Wojewoda Wileński, Hetman Wielki litewski*, Warszawa, 2000; H. W i s n e r, *Jonušas Radvila (1612–1655) Kėdainių šešėlyje*, Vilnius, 2000; A. T y l a, *Lietuva ir Lenkija XVII a. vidurio karų sūkurėje*, M. B i a n c h i (Alberto Vimina), *Trumpas pasakojimas apie Lietuvos ir Lenkijos karą su Maskva XVII a. viduryje*, sud. V. Dolinskas, Vilnius, 2004, p. 15–44.

Jonušo Radvilos Kėdainių dvaro biblioteka yra viena iš daugelio Radvilų giminės bibliotekų, kurios tarpusavyje buvo susijusios įvairiais saitais. Pirminių šaltinių apie bibliotekas ypatybės ir tyrinėtojo išsikelti analizės tikslai lėmė kelių pobūdžių tyrimus. Dauguma istorikų tyrė bibliotekų ar knygų kolekcijų buvimo faktus ir pateikė, jei tam buvo minimaliausių duomenų, bendrąsias bibliotekų charakteristikas. Kitokie yra darbai, kuriuos rengiant remtasi bibliotekų, kolekcijų knygų sąrašais ar katalogais, tirta bibliotekų sandara, knygų teminės grupės. Apie Radvilų giminės bibliotekas ar kolekcijas yra jau abiejų tipų darbų. Tačiau XVI a. šaltiniai labai riboja bibliotekų katalogų tyrimų galimybes (yra žinomi tik kelių dalys). Kur kas daugiau yra išlikusių XVII a. bibliotekų sąrašų ir katalogų, tačiau jie istoriografijoje nepakankamai išnaudoti², iki šiol šie tyrimai tebėra fragmentiški. Radvilų bibliotekų tyrimai gali būti atliekami ir kultūros istorijos, ir – siauriau – knygotyros požiūriu. Jų masto, dydžio, teminių knygų grupių, komplektavimo šaltinių palyginimai teikia vertingų duomenų XVII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūros raidai suvokti.

Mikalojus Radvila Juodasis laikomas Nesvyžiaus šakos reprezentacinės bibliotekos pradininku³, konstatuojamas šios bibliotekos buvimo faktas⁴. Nesvyžiaus ordinacijoje bibliotekos komplektavimą tęsė Mikalojus Kristupas Našlaitėlis (1549–1616), sukaupęs vieną didžiausių XVII a. pirmojoje pusėje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bibliotekų. Ji apibūdinama remiantis Jono Hanowicziaus 1651 m. katalogu, sudarytu jauniausio iš sūnų Aleksandro Liudviko Radvilos pavedimu⁵. T. Kempos nuomone, M. K. Radvilos Našlaitėlio bibliotekoje iki 1616 m. – jo mirties metų – būta apie 700 veikalų⁶; 1651 m. kataloge knygos jau buvo suskirstytos į 31 teminių skyrių, o tai liudijo knygų turinio įvairovę ir bibliotekos įvairiapusiškumą. XVIII a. antrojoje pusėje – apie 1770 m. – Nesvyžiaus bibliotekoje buvo sukaupta maždaug 20 tūkst. knygų. Šios bibliotekos likimas⁷, ypač tos dalies, kurią Rusijos mokslų akademija dovanavo Helsinkio

² *Baltarusijos nacionalinis archyvas* (toliau – BNA), f. 694, op. 1, d. 450, 454, 462; G. G o l e n c z e n k o, *Opisi bibliotek i kniznych sobranij Radziwillow w Nacionalnom archiwe Belarusi, Badania księgozbiorów Radziwillów. Materiały międzynarodowej sesji Olsztyn 6–7 października 1994 r.*, Warszawa, 1995, s. 55–61; U. P a s z k i e w i c z, *Rękopismienne inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej (spis za lata 1553–1939)*, Warszawa, 1996, s. 48–49.

³ M. J a r c z y k o w a, *Książka i literatura w kregu Radziwillów birzańskich w pierwszej połowie XVII wieku*, Katowice, 1995, s. 41–44.

⁴ *Archiwum domu Radziwillów, Scriptores rerum Polonicarum*, t. 8, Kraków, 1885, s. 78.

⁵ K. Avižonio išrašai iš Kurniko bibliotekoje saugomo rankraščio – 1651 m. sudaryto katalogo „Bibliotheca alias Consignatio generalis Librorum Arcis Nesvisiensis“, *Mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – MAB RS), f. 206, b. 102.

⁶ T. K e m p a, *Mikolaj Krzysztof Radziwill Sierotka (1549–1616) wojewoda Wileński*, Warszawa, 2000, s. 195.

⁷ Н. В. Н и к о л а е в, *Несвижская библиотека князей Радзивиллов, Книга в России XVIII – середины XIX в. Из истории библиотеки Академии наук*, Ленинград, 1989, с. 141.

universiteto bibliotekai 1827 m. (ją sudarė 1076 knygos), yra nagrinėtas, sudarytas ir perduotų knygų katalogas⁸.

Biržų, Dubingių šakos evangelikų Radvilų bibliotekų tyrimo būklė yra panaši. Rašydami apie XVI a. giminės bibliotekas, istorikai apsiriboja jų buvimo faktų nustatymu⁹, XVI a. tyrinėtų katalogų ar sąrašų iki šiol neturime. XVII a. evangelikų Radvilų bibliotekų buvimo faktus aptarė ir dalį išlikusių bibliotekų ar kolekcijų knygų sąrašų nagrinėjo W. Kriegseisenas, M. Jarczykowa, H. Wisneris. Jie, remdamiesi Radvilų archyvo korepondencijoje sutelkta informacija ir kitais netiesioginiais liudijimais, aptarė Kristupo Radvilos siekius sukomplektuoti giminės biblioteką Biržuose, panašią į tą, kurią katalikai Radvilos kaupė Nesvyžiuje. W. Kriegseisenas nustatė, kad yra buvusi Jonušo dvaro biblioteka Kėdainiuose, tačiau tuo metu jos sąrašas dar nebuvo žinomas.

Evangelikų Radvilų XVII a. pirmojo–aštuntojo dešimtmečio knygų kolekcijų ir bibliotekų sąrašai ar katalogai, kuriuose aprašymai teikia nors ir ribotas galimybes nustatyti knygų antraštes ir autorius, istoriografijoje buvo žinomi šie: 1617 m. Jonušo Radvilos I (1579–1620) kelionės knygų kolekcijos (apie 21), Jonušo Radvilos II (1612–1655) studijų kelionės (H. Visnerio datuotos 1628 m. rudeniu – 1632 m. rudeniu) 30 knygų sąrašas, 1625 m. S. Rysinskio bibliotekos (sąlyginai priskirtinos Radvilų bibliotekoms, kaip patekusios į jų fondus), 1656 m. Radvilų bibliotekos dalies, išvežtos į Elbingą kolekcijos, 1662 m. Boguslavo Radvilos knygų ir žemėlapių kolekcijos, 1668 m. B. Radvilos dovanotosios kolekcijos kurfiurstui Frydrichui Vilhelmui Karaliaučiaus pilies bibliotekai¹⁰.

1628–1632 m. Jonušo II studijų kelionės kolekcijos sąrašo knygas išvardijo ir aptarė jų temines grupes M. Jarczykowa, H. Wisneris papildė aptarimą, abu autoriai

⁸ *Collection Donated by Academy of Sciences of St. Peterburg to the Alexander University of Finland in 1829: An Annotated Catalogue Compiled by Skirkka Havu and Irina Lebedeva*, Helsinki, 1997; A. B r a z i ū n i e n ė, Lietuvos didikų knygos Helsinkio universiteto bibliotekoje, *Knygotyra*, 1999, t. 35, p. 288; D. N a r b u t i e n ė, LDK lotyniškoji knyga asmeninėse XVI–XVII a. bibliotekose, *Knygotyra*, Vilnius, 2001, t. 37, p. 138–152.

⁹ M. B. T o p o l s k a, *Czytelnik i księżka w Wielkim Księstwie Litewskim w dobie Renesansu i baroku*, Wrocław, 1984, s. 206–209; autorė nepagrįsdama nuorodomis tvirtina, kad evangelikai Radvilos turėję daug knygų rinkinių, tačiau pirmasis, kurį konkrečiai aptaria, yra paskutiniojo iš evangelikų giminės – Boguslavo Radvilos padovanotosios 1668 m. bibliotekos dalis.

¹⁰ K. B u c z e k, *Prace kartografów pruskich w Polsce za czasów krola Stanislowa Augusta na tle współczesnej kartografii polskiej, Prace Komisji Atlasu Historycznego Polski*, Kraków, 1935, z. 3, s. 250–252; S. A l e k s a n d r o w i c z, *Rozwój kartografii Wielkiego Księstwa Litewskiego od XV do połowy XVIII wiek*, Poznań, 1989, s. 164; W. K r i e g s e i s e n, *Książka i biblioteki w kulturze ewangelików polskich w XVII i XVIII wieku, Z badań nad polskimi księgozbiorami historycznymi. Kolekcje wyznaniowe*, red. naukowy B. Bieńskowska, Warszawa, 1991, s. 15–16; M. J a r c z y k o w a, *min. veik.*, p. 41–44; H. W i s n e r, *Janusz Radziwiłł...*, s. 26–27; J. T o n d e l, *Książka w dawnym Królewcu Pruskim*, Toruń, 2001, s. 236, 283–284.

identifikavo kai kurias knygas, apibūdino sąrašė minimų knygų pasiskirstymą pagal kalbas¹¹. Plačiau tirtas Kristupo Radvilos Perkūno (1547–1603) patikėtinio ir jo sūnaus Kristupo (1585–1640) pedagogo, daugiau kaip 6 knygų autoriaus Salomono Rysinskio (?–1625) bibliotekos sąrašas, sudarytas 1625 m. ir apimantis apie 1000 to-
mų¹². Aptartos šios bibliotekos knygų teminės grupės, knygų pasiskirstymo pagal kalbas proporcijos, žymiausių autorių charakteristikos, ją komplektavusio asmens santykiš su antikos raštija ir humanistine XVI–XVII a. pirmojo ketvirčio literatūra, kultūrinės orientacijos, svarbiausi erudicijos pagrindus formavę veiksniai, bibliotekoje buvusių knygų vaidmuo savininko mokslinio darbo pobūdžiui. Radvilų dvaro aplinkoje aktyviai veikusi S. Rysinskio asmenybė, nepaprastai plati jo erudicija ir jo biblioteka buvo paveiki jaunųjų Radvilų, ypač jo auklėtinio Kristupo Radvilos intelektualiams poreikiams formuotis. Bibliotekos sąrašė esantis priedas, kad nuspręsti dėl jos likimo paliekama Kristupui Radvilai, sąrašo buvimas Nesvyžiaus bibliotekos katalogų ir jų juodraščių komplekte¹³ leidžia manyti, kad ji bent kurį laiką neiškeliavo iš Radvilų giminės bibliotekų. E. Marmokowicziaus 1630 m. laiškas iš Liubčos, kuriame rašoma, kad „atgabentos S. Rysinskio ir Winholdo“ bibliotekos, patvirtino šio straipsnio autorės spėjimą, kad S. Rysinskio biblioteka pirmiausia pateko į Jonušo tėvo Kristupo Radvilos (mirė 1640 m.) biblioteką¹⁴. Daugiausia dėmesio istoriografijoje sulaukė paskutiniojo šios Radvilų šakos vyro Boguslavo Radvilos (1620–1669) 1668 m. testamentu dovanotoji knygų kolekcija Brandenburgo kurfiūrsto Friedricho Wilhelmo Karaliaučiaus pilies bibliotekai¹⁵. Šios kolekcijos katalogus išleido Karaliaučiaus pilies bibliotekininkas Silvestras Grabe (vyresnysis, 1627–1686 m.) ir jo sūnus, taip pat Silvestras (jaunesnysis, 1674–1727 m.)¹⁶. Dauguma rašiusių apie XVII a. bibliotekas konstatavo šios

¹¹ M. J a r c z y k o w a, min. veik., s. 41–44; H. W i s n e r, *Jonušas Radvila...*, p. 32–33; H. W i s n e r, *Janusz Radziwiłł...*, s. 26–27.

¹² I. L u k š a i t ė, S. Risinskis – Lietuvos reformacijos veikėjas ir humanistinė kultūra, *Lietuvos istorijos metraštis, 1984 metai*, Vilnius, 1985, p. 5–19; sąrašas paskelbtas: I. L u k š a i t ė, Salomono Risinskio bibliotekos Vilniuje sąrašas, *Iš Lietuvos bibliotekų istorijos*, sud. J. Tumelis, Vilnius, 1985, p. 17–45; I. L u k š a i t ė, Biblioteka Salomona Rysińskiiego, *Odrodzenie i reformacja w Polsce*, t. 30, Wrocław–Warszawa i inni, 1985, s. 191–206.

¹³ Radvilų bibliotekų katalogai, *BNA*, f. 694, ap. 1, b. 450.

¹⁴ I. L u k š a i t ė, Biblioteka Salomona Rysińskiiego, s. 191–206; M. J a r c z y k o w a, min. veik., p. 41–44.

¹⁵ J. T o n d e l, min. veik., p. 236, 283–284. Kai kurie autoriai neteisingai teigia, kad biblioteka buvo dovanota Karaliaučiaus universitetui, žr. M. B. T o p o l s k a, min. veik., p. 206; M. J a r c z y k o w a, min. veik., p. 51. Iš tikrųjų B. Radvila ją dovanavo kurfiūrsto Friedricho Wilhelmo pilies bibliotekai. Pilies biblioteka buvo sujungta su universiteto biblioteka tik 1827 m.

¹⁶ S. M. G r a b e, *Catalogus librorum quamlibet facultatum, a Celsissimo ac Illustrissimo Principe ac Domino, D. Boguslao Radzivill [...] Bibliothecae Legato donatorum 166*, Regiomonti, 1673; S. G r a b e, *Series librorum, qui Bibliothecae in Prussia Regiae augmento Radziviliano [...] novi accesere*, Regiomontano, 1712. Nurodoma remiantis J. T o n d e l, min. veik., p. 284.

dovanotosios knygų kolekcijos buvimo faktą ir pateikė bendrą kolekcijos apibūdinimą, nagrinėjo kai kurias temines knygų grupes¹⁷, tačiau iš esmės plati jos analizė tebėra neatlikta. Paskutiniojo dešimtmečio knygotyrimiai veikalai praturtino šios kolekcijos pažinimą keliais požiūriais: patikimiau nustatė kolekcijos dydį (J. Tondelis, remdamasis abiejų Grabių parengtų katalogų duomenimis, nustatė, kad joje iš viso buvo 525 knygos ir 24 rankraščiai)¹⁸, ir aptarė jos kilmę (Sirikka Havu ir Irina Lebedeva priėjo išvadą, kad Boguslavas Radvila dovanavo kolekciją, sudarytą iš Nesvyžiaus bibliotekos fondų dalies)¹⁹. Naujausiame veikale J. Tondelis B. Radvilos knygų kolekciją traktuoja kaip Karaliaučiuje vykusios bibliofilinės veiklos sudėtinę dalį, remdamasis tuo, kad biblioteka kurį laiką buvo (1657–1669) Boguslavo Radvilos rezidencijoje Karaliaučiuje. T. y. jis nesiėmė kultūros požiūriu interpretuoti šios kolekcijos sudarymo, jos komplektavimo priešistorės ir ryšio su Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje buvusiomis giminės bibliotekomis ar kolekcijomis. W. Kriegseisenas aptarė evangelikų Radvilų giminės 1656 m. į Elbingą išvežtų knygų sąrašą²⁰, ir teigė, kad ta išvežtoji buvo Jonušo Radvilos Kėdainių biblioteka, nors jos sąrašas tuo metu dar nebuvo surastas.

Pasirinktasis tyrimui Jonušo Radvilos knygų sąrašas gali būti papildomų duomenų šaltiniu atsakant į klausimą, ar asmeninės bibliotekos turinys yra jo kultūrinių orientacijų rodiklis, ar galėjo savarankiškų sprendimų pasirinkimą užsienio politikos srityje formuoti jo kultūrinės orientacijos? Kokį didiko santykį su rašto kompleksu liudija jo asmeninės bibliotekos teminis sukomplektavimas (edukacinė dalis, pažintinė, visuomenės veiklai reikalinga, santykiui su evangelikų reformatų bažnyčia)? Asmeninės bibliotekos tyrimas gali padėti išaiškinti kultūrinės patirties įtaką politikos veiksmams ir apsisprendimui kritiniais valstybės istorijos laikotarpiais. Antra vertus, šio sąrašo tyrimas gali padėti nustatyti, koks buvo tos bibliotekos pobūdis, ar ji galėjo pretenduoti tapti reprezentacine giminės evangelikų šakos biblioteka, kokią vietą ji galėjo užimti tarp Biržų Dubingių šakos giminės bibliotekų. Bibliotekos charakteristikos suteikia galimybę geriau pažinti ir apibūdinti šios Radvilų giminės šakos XVII a. pirmosios pusės bibliotekas kaip kompleksą. Tyrimai gali padėti patikslinti, kas joje buvę nauja ir koks jos santykis su S. Rysinskio ir Jonušo Radvilos studijų kelionei rekomenduot

¹⁷ P. B u c h w a l d-P e l c o w a, *Książki z dziedziny architektury w księgozbiorze Bogusława Radziwiłła, Podług nieba i zwyczajów polskiego. Studia z historii architektury, sztuki i kultury ofiarowane Adamowi Miłobędzkiemu*, Warszawa, 1988, s. 580–852; W. K r i e g s e i s e n, min. veik., p. 15–16. Vieno iš XVII a. lietuviškų leidinių buvimą pirmajame kataloge yra aptaręs J. Tumelis: J. T u m e l i s, „Knygos nobažnyntės krikščioniškosios“ (1653) pirmojo leidimo klausimu, *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai, Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai*, t. 6, Vilnius, 1967, p. 128.

¹⁸ J. T o n d e l, min. veik., p. 283–284.

¹⁹ *Collection Donated by Academy of Sciences of St. Peterburg...*; A. B r a z i ū n i e n ė, min. veik., p. 288.

²⁰ W. K r i e g s e i s e n, min. veik., p. 15–16.

knygų sąrašu. Ateityje šie tyrimai gali padėti nustatyti, iš kurios Radvilų giminės bibliotekų dalies buvo sukomplektuota Boguslavo Radvilos kolekcija. Verta palyginti Jonušo Radvilos ir 1656 m. į Elbingą išvežtų knygų sąrašus ir taip patikrinti, ar visa, ar tik dalis knygų iš Kėdainių pateko į Elbingą.

Jonušo Radvilos bibliotekos sąrašo suradimas turi savo istoriją: 1985 m. M. Jučas paskelbė Lietuvos dvarų XVII–XIX a. bibliotekų katalogų sąrašą, nurodydamas jų signatūras. Vieną iš sąrašų, ant kurio esantis įrašas liudijo, kad jis buvo Kėdainių dvaro archyvo dalis, istorikas pagrįstai priskyrė Radvilų giminei kaip to dvaro savininkams, o pagal rašyseną sąrašą datavo kaip sudarytą XVII a.²¹ Pradėjus identifikuoti sąrašė nurodytas knygas, vienas iš įrašų – *Pauli Piasecii Chronica* leido nustatyti tikslesnį sąrašo sudarymo laiką – po 1645 m., taip buvo nustatytas ir bibliotekos savininkas Jonušas II Radvila (jis *de facto* ir *de iure* valdė Kėdainius 1640–1655 m.); trumpai apibūdintos bibliotekos teminės knygų grupės, lotyniškas šios bibliotekos pobūdis²². Atskirai aptarta Jonušo Radvilos bibliotekos kultūrinė aplinka Kėdainiuose, visos tuo metu Kėdainiuose buvusios bibliotekos, nustatyta, kad 1644 m. dvaro bibliotekininkas buvo Reinholdas²³. H. Wisneris, remdamasis faktu, kad sąrašė nėra 1653 m. Kėdainiuose išleistos ir jam dedikuotos *Knygos nobažnystės krikščioniškos*, pagrįstai patikslino sąrašo sudarymo laiką – po 1645 iki 1653 m.²⁴ D. Narbutienė aptarė šį bibliotekos sąrašą kaip reprezentuojantį lotyniškąsias knygas ir plačiau nagrinėjo du Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės autorių – S. Rysinskio ir Mikalojaus Kristupo Chaleckio (*Alegorijos*) sąrašė paminėtus leidinius²⁵. Tad bendroji bibliotekos charakteristika istoriografijoje jau yra žinoma.

Šiame straipsnyje aptarsime kunigaikščio bibliotekos sudarymo ir buvimo Kėdainiuose reikšmę, nagrinsime Kėdainių dvaro bibliotekos sąrašą, bendrąją jos knygų

²¹ M. J u č a s, Žinios apie Lietuvos XVII–XIX a. dvarų bibliotekų katalogus, *Iš Lietuvos bibliotekų istorijos*, p. 46–51.

²² I. L u k š a i t ė, Das deutsche protestantische Buch des 16. und 17. Jahrhunderts im Grossfürstentum Litauen, *Nordost-Archiv, Zeitschrift für Regionalgeschichte*, Neue Folge Band IV/1995 Heft 1: *Das deutsche Buch in Ostmitteleuropa. Bestände und Rezeption*, Lüneburg, [1995], S. 151; I. L u k š a i t ė, Protestantiška Vokietijos knyga Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės protestantų bibliotekose XVI–XVII a., *Knygotyra*, t. 23(30), 1996, p. 15–17; P. Piasecijaus knyga *Chronica gestorum in Europa singularium* buvo leidžiama Krokuvoje 1645, 1646, 1648 m. ir Amsterdame 1649 m. Tuo remiantis nustatyta, kad sąrašas turėjo būti sudarytas po 1645 m.

²³ I. L u k š a i t ė, „Knygos nobažnystės“ (1653) parengimo kultūrinė aplinka, *Knyga Nobažnystės krikščioniškos (1653) – XVII a. Lietuvos kultūros paminklas*, Kėdainiai, 2001, p. 12–16.

²⁴ H. W i s n e r, *Jonušas Radvila...*, p. 267–268; H. W i s n e r, *Janusz Radziwill...*, s. 235–236.

²⁵ D. N a r b u t i e n ė, min. veik., p. 146. Autorė pagrindė prielaidą, kad paminėtasis S. Rysinskio *Variorum Monumentorum a Solomone Rysinio conscriptorum [decas]* patvirtina K. Estreicherio informaciją, jog vieno iš S. Rysinskio veikalų dalis aprašytu pavadinimu buvo platinama atskirai. Verta pridurti, kad iš sąrašo priedašo *do folio da* galima teigti, jog tas veikalas buvo folio formato.

teminių grupių charakteristiką, lyginsime jos sąrašė nurodytų knygų komplektą su 1625 m. S. Rysinskio bibliotekos ir 1628–1632 m. Jonušo studijų kelionės kolekcijos sąrašu, tačiau šių sykių nesiimsime jo lyginti su 1656 m. Elbingo ir Boguslavo Radvilos 1668 m. kolekcijų sąrašais bei ryšių tarp šių bibliotekų nustatymo. Aptarsime kai kuriuos galimus bibliotekos formavimo šaltinius. Bibliotekoje sukauptą knygų teminę visumą interpretuosime kaip Jonušo Radvilos intelektualinių interesų ir jo kultūrinių orientacijų išraišką.

Pačiuose Kėdainiuose XVII a. pirmojoje pusėje būta ne vienos bibliotekos: knygų rinkinius asmeniškai turėjo čia dirbę aukštąjį mokslą baigę kunigai, Kėdainių mokyklos (per XVII a. trečiąjį–ketvirtąjį dešimtmetį iškilusios iki gimnazijos lygio) mokytojai. Be jokios abejonės, knygų turėjo Kėdainių evangelikų reformatų kunigas, maždaug dešimties knygų autorius Adomas Rasijus (?–1628). Deja, šaltiniuose iki šiol neaptikta žinių, kokio dydžio bei sudėties tie rinkiniai galėjo būti. Kėdainių partikuliarinių sesijų protokoluose minima Žemaitijos distrikto superintendente Samuelio Tamošausko (kitaip Tomašausko, Tomaszewski), ilgai dirbusio lietuvių pamokslininku, biblioteka. Susirinkusieji į sesiją po jo mirties 1650 m. rugpjūčio 31 d. konstatavo, kad velionis buvo gavęs lėšų (beneficiją) iš Radvilos (greičiausiai iš Kristupo) ir už jas susipirko biblioteką. Nuspręsta tą rinkinį perduoti Kėdainių evangelikų reformatų bažnyčios bibliotekai²⁶. Evangelikų reformatų bažnyčios biblioteka minima, kai sinode buvo numatyta jai perduoti atspausdinto *Knygos nobažnystės* tiražo dalį 1653 m. Kiek anksčiau, 1642 m., sinode konstatuota, kad žūva Šiluvos ir Šilėnų reformatų bažnyčių bibliotekos, todėl nutarta jų knygas suregistruoti ir inventorius perduoti sinodo žiniai. Nežinome, kur pateko šių bibliotekų knygos. Tad Kėdainių bibliotekoje turėjo būti pradėtos koncentruoti ir telkti knygos iš uždaromų evangelikų reformatų bažnyčių etninės Lietuvos teritorijoje. Toks knygų vežimas į Kėdainius numatytas todėl, kad jie buvo Radvilų valdoje, kuri buvo etninės Lietuvos teritorijos centrinėje dalyje ir juose veikė mokykla. 1653 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės evangelikų reformatų bažnyčios sinodas Vilniuje nutarė, kad blogai tvarkomos bažnyčių bibliotekos turi būti perduotos Kėdainių arba Slucko mokyklų bibliotekoms²⁷. Reformatų bažnyčios vyresnieji į jaunosios kartos aprūpinimą leidiniais žiūrėjo atsakingai ir vertino jaunimo lavinimą kaip vieną pagrindinių veiksnių išlikti visai bažnyčiai. Nėra visiškai aišku, ar Kėdainių bažnyčios ir gimnazijos biblioteka buvo viena ir ta pati, bet akivaizdu, kad gimnazijos dėstytojai, mokiniai naudojos biblioteka, tad ji buvo, to meto supratimu, skirta viešam naudojimui.

²⁶ *Collecta zboru Kiejdańskiego* [opracował Waclaw Gizbert-Studnicki, Wilno; 1939], s. 68. Leidinys buvo spausdinamas prieš pat Antrąjį pasaulinį karą, tačiau jo tiražas nebuvo išspausdintas. Išliko tik keli nepabaigti išspausdinti egzemplioriai.

²⁷ Lietuvos evangelikų reformatų provincinių sinodų aktai 1638–1675, *MAB RS*, f. 40, b. 1136, p. 173.

Šaltiniuose per tą patį dešimtmetį Kėdainiuose yra minimos dvi kunigaikščio bibliotekos. 1654 m. Kėdainių sesijos dokumentuose rašoma, kad kunigaikščio biblioteka sukrauta į senąją reformatų bažnyčią atskiroje patalpoje, bažnyčios patalpų ir bibliotekos priežiūra bei raktai pavedami amatininkui siuvinėtojiui Jonui Fedziukavičiui (Fiedziukowicz)²⁸. H. Wisneris atkreipė dėmesį į tai, kad Jonušo Radvilos bibliotekoje galėjo būti priglausta ir Vilniaus reformatų bažnyčios bibliotekos dalis, pervežta į Alantos dvarą iš Vilniaus po 1639 m. religinio sąmyšio ir bažnyčios sugriovimo²⁹. 1642 m. sinodo nutarimas nurodė slepiamas knygas, saugomas Alantoje, suregistruoti, tris jos sąrašo egzempliorius padalinti Vilniaus ir Žemaitijos distrikto vyresniesiems, o knygas pervežti iš Alantos (tuo metu Jonušo Radvilos dvaro) į Kėdainius³⁰, tačiau nepatikslingo, į kurią Kėdainiuose esančią biblioteką. Galima spėti, kad senojoje (lietuvių bendruomenės) bažnyčioje sukrautoji, nors ir vadinama kunigaikščio biblioteka, galėjo būti ta pervežtoji per Alantą Vilniaus evangelikų reformatų bibliotekos dalis, kadangi sinodas vėliau kelis kartus priminė, kad etmonas ją gražintų. Šiame straipsnyje nagrinėjamas kunigaikščio bibliotekos sąrašas turėtų būti kitos – Kėdainių dvare laikomos asmeninės kunigaikščio Jonušo Radvilos bibliotekos knygų surašymas.

Sąrašė yra suregistruotos 183 knygos (179 jų yra surašinėtojo sunumeruotos). Tad palyginus su XVII a. pirmojoje pusėje iš knygų sąrašų žinomų Radvilų ir S. Rysinskio bibliotekomis, ši biblioteka buvo nedidelė (M. K. Radvilos Našlaitėlio apie 700, S. Rysinskio daugiau kaip 1000, Boguslavo Radvilos dovanotoji kolekcija, pagal patikslintus skaičiavimus, daugiau kaip 500). Pirmajame lapelyje esantis prierasas nurodo, kad šešios knygos buvo saugomos „kunigaikščio kambaryje“, t. y. knygos, kurias kunigaikštis būdamas Kėdainiuose norėjo visada turėti po ranka: jos buvo folio formato, tarp jų buvo žymiausias XVI a. pabaigos Abrahamo Ortelijaus atlasas *Teatrum orbis terrarum*, Ispanijos žemėse esančių antikos įrašų *Inscriptiones* albumas, knygos apie graikų monetas ir fechtavimosi meną [Joachimo Meyerio]³¹ *Gründliche Beschreibung freyen Kunst des Fechtens*, Pauliaus Piasecijaus *Chronica* ir *Polemographia Auraico-Belgica*. Iš šešių knygų, buvusių kambaryje, penkios buvo lotynų ir viena vokiečių kalba. Visame sąrašė knygos suskirstytos pagal formatus: bibliotekoje buvo 18 knygų

²⁸ *Collecta zboru Kiejdańskiego...*, p. 94: „Senosios bažnyčios priežiūra, atsižvelgiant į ten sukrautą J[o] M[alonybės] K[unigaikščio] biblioteką, yra [pavesta] siuvinėtojiui Jonui Fedziukavičiui, jam ir turi likti. O raktus nuo kapinių ir pačios bažnyčios, išskyrus biblioteką, turi turėti tas kunigas, kuris turi naujosios bažnyčios raktus“. 1654 m. balandžio 1 d. sesijos sprendimas. Senąją bažnyčią tuo metu buvo vadinama bažnyčia, kurioje vyko pamaldos lietuvių kalba.

²⁹ H. W i s n e r i s, *Jonušas Radvila...*, p. 257; H. W i s n e r, *Janusz Radziwiłł...*, s. 227.

³⁰ Lietuvos evangelikų reformatų provincinių sinodų aktai 1638–1675, *MAB RS*, f. 40, b. 1136, p. 48.

³¹ Lauztiniuose skliaustuose rašomos sąrašė neįrašytų, knygas identifikuojant nustatytų autorių pavardės.

folio formato, 15 knygų ketvirtojo, 150 aštuntojo formato (kelių knygų aprašai yra išblukusioje ir nutrupėjusioje lapelių vietoje, jie neįskaitomi, todėl jų negalima apibūdinti).

Visas bibliotekos knygas galima suskirstyti į tokias stambias temines grupes: teologija (32), iš jų išskirtina biblistika (14) ir poleminė literatūra, bažnyčios istorija; antikos autorių veikalai (28); aukštajam išsilavinimui ir plačios erudicijos įgijimui būtini veikalai (dialektika / logika, retorika, fizika, metafizika, filosofija, politika) (apie 26); Vakarų ir Centrinės Europos istorijos, jos kraštų geografijos ir gyventojų pažinimui skirti (apie 25), tarp jų ir Lenkijos istorija (4); lotynų, graikų, hebrajų, vokiečių kalbų žodynai ir gramatikos (12); karyba ir architektūra (4); medicina (4), magija (1), grožinė ir proginė literatūra (apie 6) ir neidentifikuotos arba sunkiai kuriai nors vienai teminei grupei priskirtinos (apie 36), neperskaitomi įrašai (10).

Pačią didžiausią knygų grupę pagal turinį sudarė teologijos veikalai, įskaitant biblistiką, teologinę, teologinę-poleminę, dievotumo praktikai reikalingas ir bažnyčios istorijos knygas. Jonušas Radvila Kėdainiuose turėjo garsią Sebastijono Castelijono Bibliją (nr. 7, kuri buvo ir S. Rysinskio bibliotekoje), neaišku kurį iš Naujojo Testamento leidinių (nr. 108), šv. Pauliaus laiškus (nr. 39), M. Liuterio Senojo Testamento dalies – Syrachos knygos vertimą (nr. 112), Evangelijų aiškinimus (nr. 81, 107), kelis toms šv. Augustino veikalų (nr. 152, 180), giesmynų, veikalų apie Šv. Trejybės dogmos interpretacijas, teologijos kompendijumą, poleminių teologijos veikalų. Buvo sukaupęs žymiųjų reformacijos teologų M. Liuterio (nr. 112, 159), Ph. Melanchthono (nr. 48), Leipzigo universiteto rektoriaus, artimo Ph. Melanchthonui Victorino Strigelijaus (1524–1569) Naujojo Testamento leidimą (nr. 37), vieno iš Heidelbergo katekizmo sudarytojų Zacharijaus Ursino (nr. 54), H. Bullingerio (nr. 61) veikalų; Erfurto profesoriaus Justo Jono (Jodoko) nenurodyto autoriaus pastabas apie evangelikų teologiją ir kt. panašaus pobūdžio veikalų. Teologijos teminės grupės knygos liudija, kad evangelikas reformatas J. Radvila, reformacijos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės globėjas, siekė pažinti ir kelias liuteronybės pakraipas, ir anglikonų bažnyčią, ir katalikybės postulatus, buvo plačiai susipažinęs su pagrindiniais diskutuojamais teologijos klausimais. Pažymėtinas jo dėmesys S. Kastelijono (Castellion, 1515–1563), religinės tolerancijos propaguotojo ir pagrindėjo, biblijai, įrašytai *Biblia Sacra ex recognitione Sebastiani Castaliony* (nr. 7), taip pat buvo aprašyta knyga *Biblia interprete S. Castelione, una cum eiusdem annotationibus* (Basilea, 1554, 1556). Faktas, kad J. Radvila tyrinėjo būtent S. Kastelijono Bibliją liudijo, kad šis leidinys buvo branginamas ir, matyt, atitiko paties Jonušo religines orientacijas. Ši knyga galėjo patekti į Kėdainių biblioteką iš S. Rysinskio bibliotekos (nr. 761). Abiejų Tautų Respublikoje iš anksčiau leistos religinės poleminės literatūros būta tik vienos – *Gratis plebanski* (nr. 26). Vietinės šio pobūdžio literatūros nebuvimas bibliotekoje leidžia manyti, kad jos didikas nelaikė vertinga.

Antrą pagal dydį teminę knygų grupę sudarė antikos rašytojų, istorikų, retorikų, politinių veikėjų veikalai (26): Homeras graikų kalba (nr. 153), Hesiodas (nr. 85), Euripidas (du tragedijų leidiniai nr. 55, 157 graikų ir lotynų kalbomis), Euklidas (nr. 69), Lucretius (nr. 50), Aristotelis (nr. 79, 101), Terentius (nr. 118, 168), G. J. Cezaris (nr. 43), Ciceronas (nr. 58, 86, 114, 171), Tacitas (Jodoco Willichijaus parengtas *Germania* leidimas, įrašytas kartu su Herodianu, nr. 135), Josephas Flavijus (Hegesipus) (nr. 40, 41)), Titas Livijus (nr. 170) ir kt. Antikos rašytojų veikalų sukomplektavimas liudija, kad Jonušą domino didieji antikos epai, tragedijos ir komedijos, geometrijos pagrindai, karyba, o ypač XVI–XVII a. Europos švietimo pagrinduose glūdintys Aristotelio etikos, retorikos veikalai ir įvairių antikos laikotarpių istorija. Daugiausia buvo surinkta M. T. Cicerono veikalų – net keturios jo knygos: *Epistulae*, *Partitiones oratoriae* – knyga apie retorikos kategorijas ir du įvairių jo kalbų leidiniai. Matyt, Jonušas vertino Cicerono filosofines pažiūras, o jo *Orationes* bei *Partitiones oratoriae* buvo skaitomos mokantis kalbos išraiškos, retorikos teorijos ir praktikos.

Panašus kiekis (26) buvo knygų, būtinų XVII a. aukštojo mokslo išsilavinimui įgyti ir to meto plačiai erudicijai pasiekti, t. y. ne tik aukštųjų studijų reikmėms skirti filosofijos veikalai. Buvo įvairių autorių dialektikos ar logikos rinkinys: evangelikų teologo, Jenos universiteto poetikos profesoriaus Ioanno Piscatorijaus (Johannes Fischer) *Analysis logica* (nr. 36), aristotelizmo kritiko Petro Ramuso (nr. 52), Scribonijaus (nr. 102), aristotelizmo šalininko jėzuito Petro Fonseca (nr. 130), Valerijaus (nr. 160), Miconijaus (nr. 173). Retorikos: Ph. Melanchthono (nr. 75), Crebso (nr. 62), Aennaejaus Sylvijaus *Praecepta artis rethorica* (nr. 32); fizikos, metafizikos ir filosofijos (tarp jų ir visuomenės filosofijos) veikalų rinkinys: iš jų pažymėtini flamandų humanisto, žinomo visoje Europoje, Justo Lipsijaus veikalai *Politica* (nr. 350), *Epistulae* (nr. 151), žymaus XVI a. italų filosofo Girolamo Cardano *De subtilitate* (nr. 51), Ph. Melanchtono *Physica et metaphysica* (nr. 132), Casijaus (nr. 149) ir Lamberto Daneuso *Physica* (nr. 103), Gdanko akademinės gimnazijos dėstytojo, polemizavusio su Petru Ramusu, Bartholomejaus Keckermano *Disputationes philosophicae* (nr. 122) ir kt. Siekį įgyti plačią erudiciją liudijo bibliotekoje turėtos jau klasika tapusios Erasmo Rotterdamičio *Familiaria colloquia* (nr. 84) ir dešimt tomų garsios, šių dienų terminu apibūdinant, mokslų apie žmogų enciklopedijos *Theatrum vitae humanae* (nr. 17–18). Visą šią enciklopediją sudarė 19 tomų, ją pradėjo Konradas Lycostenas, o baigė Teodoras Zwingeris (1533–1588), pirmasis leidimas išleistas Bazelyje, XVI a. ji buvo leidžiama ir perdaroma kelis kartus, o pakeista tomų turinio sandara dar kartą išleista 1612 m.; dėl aprašo bibliotekos sąrašė trumpumo negalima nustatyti, ar būta XVI a., ar XVII a. leidinio ir kokioms temoms skirtus toms turėjo J. Radvila. Visa šios knygų grupės sudėtis liudija, kad didikas nepretendavo būti filosofu, tačiau buvo žingeidus, komplektavo plačiam požiūriui į pasaulį suformuoti būtinus įvairių filosofinių, mąstymo logikos konstravimo mokyklų atstovų veikalus.

Vakarų ir Centrinės Europos istorijos, jos kraštų geografijos ir gyventojų pažinimui skirtos knygos (apie 25) buvo įvairaus pobūdžio: iš geografijos – žymusis Abrahamo Ortelijaus (1527–1598) atlasas *Theatrum orbis terrarum* (nr. 1), knyga aprašyta kaip *Geographia mundi* (autorius pavardės dalis neįskaitoma, nr. 137), nemažas Vakarų ir Centrinės Europos valstybių istorijai skirtų knygų rinkinys. Daugiausia jų buvo iš Šv. Romos imperijos, ar tiksliau, Vokietijos žemių istorijos: pavyzdžiui, Johanno Sleidano aprašyta kaip *De rebus germanicis* (nr. 8), įvairių autorių šiaurės germanų kronikų rinkinys *Scriptores rerum Germanicarum septentrionalium* (nr. 12), Dovydo Chytrejaus (1531–1600) *Chronicon* identifikuotinas kaip *Chronicon Saxoniae vicinarum aliquot Gentium an anno 1500 usque ad MDXCIII* (Hanoviae, 1614) (nr. 13), Karlo V ekspedicijos į Afriką aprašymas (nr. 88); knyga, trumpai aprašyta kaip *Veterum scriptorum Germaniae tomus unus* (nr. 14). Kitos buvo skirtos įvairių Vakarų Europos valstybių istorijai: Nyderlandų – Francisco Haraejaus Brabantijos ir visos Belgijos valdovų analų *Annales Ducum seu principum Brabantie totiusque Belgii* trečias tomas (Antverpiae, 1623), kuriame buvo aprašyti 1609 m. įvykiai Nyderlanduose: paliaubos su Ispanija, kurių sutartimi Ispanija pripažino Šiaurės Nyderlandų–Jungtinių provincijų nepriklausomybę (nr. 16); Danijos aprašymas: įrašas *Daniae descriptio nova Jonae Koldingenti* (nr. 104), Venecijos – Gasparo Contarini, *De magistratibus et republica Venetorum libri quinque* (pradėta leisti Bazelyje 1544 m., pakartotinai leista 1592 m. ir Venecijoje) (nr. 78); Šv. Žemės aprašymas (nr. 10); J. Botero (Jano Benesijaus 1540–1617) *Realcje powszechne abo nowiny pospolite* (Krokuva 1609; 1613), teikusi informaciją apie žemynus, vandenynus ir jūras, žymiausius pasaulio monarchus bei įvairių Europos kraštų gyventojus (nr. 19); Europos istorija aprašyta jau minėtoje P. Piasecijaus *Chronica gestorum in Europa singularium* (Krokuvoje 1645, 1646, 1648 ir 1649 m. Amsterdame); viena knyga – senovės įrašų Ispanijos žemėse – aprašyta *Inscriptiones veteres in Hispania reperte*, identifikuotina kaip Liuksemburgo humanisto, veikusio Habsburgų rūmuose, Nicolauso Mamerano (N. Wagener, Mamer, 1500–1567) *Inscriptiones veteres in Hispania reperte collectae digestae et nunc primum in Lucem editae* (Augsburg, 1569) (nr. 2). Nemažai buvo knygų apie žymiausias Europos asmenybes; didžiausią dėmesį Jonušas skyrė Vokietijos žemių asmenybėms: įrašą *Illustrium virorum Germaniae Pantaleoni Ger. idiom.* (nr. 11) galima identifikuoti kaip Heinrico Pantaleono *Prosopographiae heroum atque illustrium virorum totius Germaniae* trijų tomų knygą. Apraše pažymėta, kad šį veikalą Radvila turėjo vokiečių kalba, t. y. kurį nors iš XVII a. leidinių. Plačiai ir iš įvairių pusių su Europos kraštais pažindino daugiatomis tęstinis leidinys, aprašytas kaip *Mercurius Gallo Belgicus* (nr. 129); šios knygos parengėjas nėra nurodytas, tai gali būti arba Arthuso Gotthardo Dantiscano *Mercurii Gallobelgici succenturiati, sive rerum in Gallia et Belgio potissimum; Hispania quoque, Italia, Anglia, Germania, Ungaria, Transylvania, vicinisque locis... historicae narratio* (t. 5, liber I, Francofurti 1612), arba *Mercurii*

Galobelgici Sleidano succenturiati, sive Rerum in Gallia et Belgio potissimum historica narrationis continuatae, t. 1–7 (Francofurti, 1620). Vienas iš aprašų žymi *Mercurii Galobelgici Jansonii Documenti* (nr. 95), šis įrašas nurodo tik autorių ir jo pseudonimą; juo žinomas vienas iš XVI a. pabaigos anglų žurnalistikos pradininkų Michaelis Jansen de Doccum (vietovė Vakarų Fryzijoje), pasirašinęs pseudonimu Mercurius Galobelgicus. Vienas iš leidinių, turėjęs teikti bendrą informaciją užsieniečiams apie Lenkiją, buvo aprašytas kaip *Polska przez Krzysztopha Squernoviusa do druku podana* (nr. 33), be abejonės, buvo Krzysztofo Squernowijaus *Polska abo krotkie opisanie stanow Krolestwa Polskiego: z podzieleniem prowincyi y dygnitarstw, z rozmaitych autorow zebrane* (Krakow, 1609). Lenkijos istorijos pažinimui J. Radvila buvo pasirinkęs 4 knygas lotynų kalba: tai buvo Martino Cromero *De origine et rebus gestis polonorum libri XXX* (Basylea, 1555, 1558, 1568) (nr. 158), Vincento Kadlubeko *Historia Polonica* (Dobromil, 1612) (nr. 72), Gvagninio veikalas, aprašytas kaip *Rerum poloniarum* (nr. 91), buvo jo *Sarmatiae Europaeae descriptio*, spausdintas viename iš istorinių veikalų rinkinių: arba J. Pistorijaus *Polonicae historiae corpus* (Bazylea, 1582), arba *Rerum poloniarum tomi tres*, t. 2 (Francofurti, 1584) ir S. Orzechowskio (Orichovius Roxiolanus) *Annales Polonici ab excessu Divi Sigismundi primi* (Dobromil, 1612; Gedani, 1643) (nr. 57).

Didiko bibliotekoje sukaupti žodynai ir gramatikos (12) rodo jį aktyviai mokiusis kalbų ir kalbų mokymosi prioritetų pasirinkimą. Po kelis žodynus ir gramatikas buvo lotynų, graikų ir hebrajų kalbų mokymuisi – tai liudija, kad Jonušas II siekė tapti to meto aukštojo mokslo išsilavinimą įgijusiu asmeniu – *homo trium linguarum*, o antikos rašytojų knygų graikų kalba buvimas patvirtino, kad šios pastangos buvo ir realizuojamos, nors neaišku, kokį graikų, o ypač hebrajų kalbų mokėjimo lygį jis buvo pasiekęs. Jis turėjo XVI a. pirmosios pusės belgų gramatiko (kilusio iš Brabanto) Nicolajaus Clenardo graikų kalbos pradmenis, aprašytą kaip *Clenardi graece linguae institutio* (nr. 99), hebrajų kalbos – *Phrases hebraico* (nr. 98), [Wasers, Casparus] *Archetypus grammaticae hebraeae* (nr. 139), Pagnino (Sanctes) *Epitome thesauri linguae sanctae* (nr. 148). Lotynų kalbos gramatikų būta kelių – aprašytos kaip *Perotti Episcopi grammatica* (nr. 71), *Bernadini pro lingua latina* (nr. 111). Lotynų kalbos tobulinimui turėjo Aldo Manutijaus *Phrases* (nr. 169), didelės apimties žodyną – Calvisijaus, Setho *Thesaurus latini sermonis* (nr. 34). Bibliotekoje buvo keli daugiakalbiai žodynai, kuriuose viena iš kalbų buvo lotynų: Philippo Nicodemo Frischlino (1547–1590) *Nomenclator trilinguis Latino–Germanico–Graecus* (nr. 46), XVI a. autoriaus [Iunijaus Hadriano] *Nomenclator omnium rerum propria nomina variis linguis explicata indicans* (nr. 36). Iš šnekamųjų kalbų Jonušas Radvila daugiausia dėmesio skyrė, kaip ir istorijos tematikos grupėje, Vokietijos žemėms, vokiečių kalbos mokymuisi: jis turėjo Oelingerio *Underricht der linguae Hoch Teutschen Sprach: Grammatica* (nr. 138).

Specialiai karybai skirtų knygų bibliotekoje buvo palyginus nedaug, tačiau jos buvo įdomiai pasirinktos: Cezario *Commentarii de bello Gallico* (nr. 43), jau minėta knyga vokiečių kalba (Joachimo Meyerio) *Gründliche Beschreibung der freyen Ritterlichen unnd weltlichen Kunst des Fechtens in allerley gebrauchlichen Wehren* (Strassburg, 1570) (nr. 6). Ši knyga buvo plačios apimties su piešiniais, iliustruojančiais įvairiausius kovos būdus šaltaisiais ginklais. Turėjo *Polemographia Auraico-Belgica. Viva declinatio, ac descriptio omnius proelium, obsidionum, aliarumque rerum memoratu dignum, quae durante bello adversus Hispaniarum regem in belgii provinciis sub ductu ac moderamine Guilelmi et Mauriti III. Auraicorum et.c Principum auspiciis potentissimorum Ordinum Generalium gestae sunt* (Amsterdamus, 1620) (nr. 5). Pavadinimas rodo, kad joje buvo aprašytos ir iliustracijose pavaizduotos Vilhelmo ir Moritzo Oraniečių mūšiai, karo stovyklų ir miestų apgulimai kovų su Ispanijos karaliumi dėl Nyderlandų nepriklausomybės metu. Dvi paskutines knygas etmonas laikė savo kambaryje.

Keli veikalai buvo iš medicinos: *Epitome totius medicinae* (rankraštis, nr. 131), Levino Lemnijaus (1505–1568) *De sanguine* (nr. 178), Actuarijaus *Methodus medendi* (nr. 22); prie šios rūšies knygų santykinai priskirtina olandų ekskunigo Casparo Coolhaeso (1536–1615) *Van seeckere seer costelycko watere, die men met recht souole mogen moemen Aquae vitae* (Amsterdamus, 1588) (nr. 65) apie gydančius vandenius flamų kalba. C. Coolhaesas buvo vienas iš aktyvių reformacijos Olandijoje veikėjų, sakęs kalbą Leideno universiteto įsteigimo proga 1575 m. (šiam universitete vėliau studijavo J. Radvila), buvo Dortrechto nacionalinio sinodo dalyvis, tačiau nepritarė įsigalinčiai pagrindinei evangelikų bažnyčios kryptiai, 1582 m. vengė pasirašyti Nyderlandų tikėjimo išpažinimą, buvo atskirtas nuo Bažnyčios, po kelerių metų reabilituotas, bet nebegrįžo į dvasininko pareigas, ėmėsi gydančių vandenų gaminimo. Jo pažiūromis rėmėsi remonstrantų krypties šalininkai. Pastaruoju autoriumi J. Radvila galėjo domėtis ir praktiniais sumetimais, ir dėl jo biografijos bei pažiūrų.

Kalbų požiūriu ši biblioteka apibūdintina kaip lotyniška: absoliučią daugumą sudarė knygos lotynų kalba. Sprendžiant pagal bibliotekos sąrašą lotynų kalba etmonas skaitė laisvai. Kiek leidžia spręsti trumpi knygų aprašymai, bibliotekoje būta, be gramatikų ir žodynų, 9 knygos vokiečių, 2 graikų, 4 (patikslinus duomenis) lenkų kalba, 2 flamų, 1 kastiliečių (ispanų), 1 prancūzų kalba. Šie kalbų pasirinkimo prioritetai, o ypač teminių grupių apžvalga leidžia teigti, kad savo domėjimusi, pasirinkta skaitymo medžiaga Jonušas Radvila buvo asmenybė, aiškiai besiorientavusi į Vakarų ir Centrinės Europos vakarinės dalies kultūrą.

Palyginus Jonušo Radvilos Kėdainių dvaro bibliotekos sąrašą su jo paties 1628–1632 m. studijų kelionės knygų sąrašu (trisdešimt knygų pavadinimų ir autorių), galima spėti, kad Kėdainiuose jis turėjo tik tas pačias 5 knygas: 4 antikos autorių ir Vincento Kadlubeko kroniką. Tad iš esmės Kėdainių dvaro biblioteka buvo naujai suformuota, ir

galima tarti, kad Kristupo Radvilos nurodymas sūnaus palydovams studijų kelionėje „Bibliotekę non numerosam, ale selectam et ornatam dla Janusza sprawić“³² buvo vykdomas, iš dalies tai atsispindėjo Kėdainių bibliotekos sukomplektavime.

Jonušo asmeninėje bibliotekoje Kėdainiuose, lyginant ją su S. Rysinskio bibliotekos Vilniuje sąrašu, buvo tik 34 tos pačios knygos: tiek įrašų atitiko autorius, knygų pavadinimus ir formatus. Negalima tvirtai teigti, kad tikrai tos 34 knygos buvo perduotos iš S. Rysinskio bibliotekos – dalis jų galėjo būti įsigytos ir iš kitų šaltinių, ypač reprezentatyviausios: pvz., A. Ortelijaus atlasas, Erasmo Roterdamiečio *Familiaria colloquia*, J. Sleidano *De rebus Germanic[is]*, Aldo Manutijaus *Phrases*, Kadlubeko (ji buvo jau studijų kelionės sąrašė) ir Kromerio kronikos, K. Contarini *De Republica Venetorum*. Buvo grupelė tokių knygų, kurias buvo privaloma turėti studijavusiam aukštojoje mokykloje: Aristotelio etika, Iusto Lipsijaus ir Ph. Melanchtono retorikos, Iusto Lipsijaus *Compendium politicorum*, antikos rašytojų – Cicerono, Hesiodo, Lukretijaus, Terentijaus veikalai, Tacito *Germania*, išleista J. Wilichijaus, – jas galėjo perimti ir iš S. Rysinskio bibliotekos, ir įsigyti iš kur kitur. Didesnė tikimybė, kad kita grupė knygų, kurių įrašai pasikartoja abiejuose sąrašuose, buvo tikrai įsigyta iš S. Rysinskio bibliotekos: tai Hadriano Iunijaus žodynas *Nomenclator omnium rerum*, P. Ramo *Dialectica*, Justo Lipsijaus *De cruce*, Girolamo Cardano *De subtilitate*, nenustatyto autoriaus *Praxis Jocandi*, Klonowicziaus *Victoria Deorum*, S. Orzechowskio *Annales*, Philippo Mornae *De veritate Religiae Christianae* ir kt. Beveik tikra, kad iš S. Rysinskio bibliotekos buvo perimtas S. Castelijono Biblijos leidinys; matyt, ši knyga evangelikų Radvilų giminėje buvo ypač vertinama ir perduodama iš kartos į kartą. Galėjo būti, kad ir visos tos 34 knygos pateko iš S. Rysinskio bibliotekos, buvo perimtos jau iš Kristupo Radvilos knygų rinkinių (tokių perimtų iš viso būtų 38 knygos). Perimtoji dalis liudijo Jonušo Radvilos intelektualinį pasirinkimą: šios knygos sudarė dalį to meto asmeniui, turinčiam europietišką aukštąjį išsilavinimą, būtino skaitymo repertuarą.

Kitoje bibliotekos dalyje išsiskiria knygų grupė, kurią jis galėjo įsigyti studijų metais Leipcigo (1628 m. gruodžio 28 d. – 1630 m. lapkričio 28 d.), Altdorfo (1630 m. gruodžio 19 d. – 1631 m. kovo 16 d.), Leideno universitetuose ir diplomatinės pasiuntinybės Nyderlanduose (1631 m. balandžio 14 d. – 1633 m. vasario 4 d.) bei Anglijoje metu³³. Šią grupę sudaro kelios knygos flamų kalba, istoriniai veikalai apie Vokietijos žemių ir Nyderlandų praeitį, jo dėmesį patraukusi Brabanto hercogystės valdovų istorija, o ypač pažintiniai, tokie kaip *Mercurius Gallo-Belgicus*, Nyderlandų kovų dėl nepriklausomybės aprašymai (*Polemographia*), Danijos aprašymas ir kt. Šios knygos,

³² „Sukomplektuoti Jonušiui ne gausią, bet rinktinę ir puikią biblioteką“. Cit. iš M. Jarczykowa min. veik., p. 48.

³³ H. W i s n e r, *Jonušas Radvila...*, p. 33–46; H. W i s n e r, *Janusz Radziwiłł...*, s. 21–40.

kaip ir viena prancūzų kalba, buvo būtinos profesiniam pasirengimui politikos, diplomatijos ir karybos srityse, pradėjusiam vykdyti diplomatinę ir karinę tarnybą būsimam Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės karo vadui. Prie tokių, kaip galima spėti, plačiai erudicijai suformuoti įsigytų knygų turėjo būti dešimt tomų jau minėto enciklopedinio veikalų *Theatrum vitae humanae*³⁴. Jonušo Radvilos Kėdainių dvaro bibliotekos sąrašė nėra duomenų, pagal kuriuos būtų galima patikimai aptarti, iš kur knygos buvo komplektuojamos per aktyvios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės etmono ir Vilniaus vaivados veiklos 1633–1655 m. laikotarpį, o ši dalis galėjo būti nemaža.

Kokių knygų galima pasigesti nagrinėjamajame sąrašė? Pirmiausia krinta į akis, kad jame beveik nėra Vilniaus, Liubčos, Gdanko spaustuvių leistų knygų, būtinų religinei praktikai, o jos buvo naudojamos Lietuvos evangelikų reformatų bažnyčiose; nėra tokių veikalų, kurie, be jokios abejonės, turėjo dominti etmoną ir kuriuos jis gerai išmanė, pavyzdžiui, Radvilų dvaro aplinkos matematiko, tuo metu dirbusio Jonuši Radvilai ir dažnai būdavusio Kėdainiuose A. Freitago *Architectura militaris* (Leidenas, 1631, 1635, 1643, 1654), K. Semenavičiaus *Artis Magnae Artilleriae pars prima* (Amsterdamas, 1650) ir kt. Sąrašė nėra Lietuvos Statuto, Vyriausiojo Lietuvos tribunolo leidinių, neprašytas sąrašė ir priskiriamas paties Jonušo Radvilos autorystei veikalas *Powinność strażnikowa*. Tai būtų galima paaiškinti tuo, kad šie veikalai turėjo būti kitoje Jonušo Radvilos bibliotekoje, greičiausiai Vilniuje.

Bibliotekos knygų tematikos, pasiskirstymo pagal kalbas apžvalga, palyginimas su studijų kelionės kolekcijos ir S. Rysinskio bibliotekų sąrašais leidžia teigti, kad ši biblioteka buvo komplektuota ne kaip giminės reprezentacinė, o asmens poreikiams tenkinti, atitinkanti savininko skonį ir domėjimosi sritis; skaitymo medžiaga pritaikyta kario, politiko-administratoriaus profesiniam pasirengimui, suteikianti informacijos iškilus aktualiems politikos klausimams. Tai apibūdina Kėdainių bibliotekos vietą tarp kitų Jonušo bibliotekų: ji buvo viena iš jo dvaruose kauptų asmeninių bibliotekų, kurios dalį sudarė jaunystės metu mokymuisi sukomplektuotos knygos, dalį aktualios ir būtinos profesinei veiklai bei domėjimosi sričių skaitymo medžiaga. Viena gausiausių teminių knygų grupių – knygų rinkinys teologijos ir bažnyčios praktikai – liudija, kad etmonas šiais veikalais domėjosi neformaliai, jis sutelkė skaitymo medžiagą pagrindiniais polemniais krikščioniškųjų tikėjimų klausimais ir žymių Vakarų bei Centrinės Europos autorių, reformacijos ideologų veikalus. Sukomplektuoti įvairių filosofinių pozicijų autorių veikalai liudija intelektualinį didiko poreikį turėti skaitymo medžiagą plačiam požiūriui į pasaulį suformuoti ir turėti svarbiausius įvairių filosofinių, mąstymo logikos konstravimo mokyklų atstovų veikalus.

³⁴ S. Rysinskis turėjo šios knygos tik penktą ir dar vieną nepažymėtą tomą, tačiau palyginus abiejų sąrašų įrašus matyti, kad neatitinka nurodytieji leidinių formatai, tad bibliotekose turėjo būti skirtingi knygos leidimai. Tad šią knygą J. Radvila buvo įsigijęs ne iš S. Rysinskio bibliotekos.

Iš trumpo knygos aprašo negalima tiksliai nustatyti, kokie knygų leidimai buvo bibliotekoje, tačiau kai kurių knygų identifikavimas buvo įmanomas. Tiksliau galima apibūdinti biblioteką pagal joje surinktų veikalų autorių gyvenimą. Bendrais bruožais galima tarti, kad sąrašė aprašytos knygos leidybos chronologijos požiūriu apėmė XVI a. ir XVII a. pirmąją pusę, joje būta ir inkunabulų (*Opera Jacobi de Breda*, nr. 21); nemažą dalį bibliotekos sudarė XVI a. paskutiniojo ketvirčio leidiniai. Didelę dalį bibliotekos sudarė dar XVI a. antrojoje pusėje gyvenusių ar rašiusių autorių veikalai, nors, kaip žinome, biblioteka turėjo būti komplektuojama XVII a. trečiajį–ketvirtąjį dešimtmetį. Galima prieiti išvada, kad Jonušo Radvilos bibliotekai buvo renkamos jau laiko patikrintos ir kelioms kartoms savo vertės nepraradusios knygos, pakartotinai leidžiamos Europos mokslo centrų spaustuose.

Iš bibliotekos knygų autorių (kiek pavyko jų nustatyti) visumos akivaizdu, kad absoliučią jų daugumą sudarė Vakarų ir Centrinės Europos vakarinės dalies kraštų ir antikos raštijos kūrėjai.

Etmonas turėjo 10 Lenkijos autorių ar vertėjų knygų. Pagal turinį jas galima skirstyti taip: 4 istorijos knygos (trys jau minėtos Cromerio, Gvanini, Vincentijaus Kadlubeko ir Orzechowskio *Annales*, nr. 57, visos lotynų kalba), 1 proginė (Acernus, kitaip Klonowicz *Victoria Deorum*, nr. 87, lotynų kalba), 2 religinės publicistikos (Orichovius, Orzechowski *Chimera*, nr. 29, lotynų kalba ir J. Pięknorzyckio *Gratis plebanski*, nr. 26, lenkų kalba), 1 giesmynas (Artiomius Petrus / Artiomiusz Piotr z Grodziska *Kancyonal polski*, nr. 82, lenkų kalba), 2 pažintinės knygos apie pasaulį ir Lenkijos valdymo sandarą (Boter Jan, *Relacje powszechne*, nr. 19 ir Squernovijaus, Krzysztofo *Polska abo krótkie opisanie stanów Królestwa polskiego*, nr. 33, abi lenkų kalba). Iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės buvo 2 proginės knygos: M. K. Chaleckio *Alegorie* (nr. 115) ir S. Rysinskio *Variorum monumentorum conscriptorum decas* (nr. 25), abi lotynų kalba. Tad iš 183 bibliotekos sąrašo įrašų buvo 12 Abiejų Tautų Respublikos autorių knygų, trečdalį jų sudarė istorikų veikalai.

Grupuoiant knygas pagal autorių kilmės ir jų pagrindinės veiklos šalis, bibliotekoje išsiskiria Šveicarijos ir Pietų Vokietijos reformacijos ir mokslo centrų eruditų veikalai, tai ypač akivaizdu teologijos veikalų grupėje. Buvo surinkta daug kilusių iš Vokietijos žemių ir intelektualiuose centruose dirbusių autorių knygų. Ypatingą dėmesį Jonušas Radvila skyrė Nyderlandų ar iš ten kilusiems autoriams (jų yra beveik visose teminėse grupėse). Tuo metu jie buvo vieni moderniausiai maistančių Europos kraštuose daugelyje sričių, ne vienas jų buvo susijęs su 1575 m. įkurtu Leideno universitetu (Olandijos provincijoje), bet buvo ir viduramžių laikų kronikininko Reginono iš Priumo veikalas; paminėtini šie XVI–XVII a. autoriai: Abrahamas Ortelijus, Lambertas Danejas, Franciskus Harejus, C. Coolhaesas, Nikolajus Clenardas, Justas Lipsijus, Jansonijus Documentus (pseudonimas Mercurius Gallobelgicus), Petras Gruteris, Johannas Jovianas Pontanas, Jonas Jensenas Koldingas. Ypatingą dėmesį Nyderlandų autoriams ir Nyder-

landų bei jų kaimynų istorijai galima interpretuoti ne tik kaip studijų metais aplinkybių formuotą interesą, bet ir kur kas plačiau: šioje Europos dalyje tuo metu vyko provincijų atsiskyrimas nuo Habsburgų dinastijos valdomos Ispanijos monarchijos, formavosi Generalinių luomų valdymo institucijos ir nauja toje teritorijoje valdymo forma – respublika. Brabanto hercogystė, kurios praeitimi domėjosi Jonušas Radvila, buvo ilgamečių kovų tarp Ispanijos ir Šiaurės Nyderlandų provincijų arena, vyko Vilhelmo Oraniečio ir jo sūnaus Moritzo Oraniečio vadovaujami mūšiai; karo akcijos, kurių aprašymus Jonušas turėjo bibliotekoje, buvo kartu ir naujųjų laikų karybos mokykla. Tad šios bibliotekos dalies knygas galima traktuoti kaip Vakarų Europos politinio mąstymo patirties kaupimą, savarankiškos politinės ir karinės laikysenos mokykla, kovų dėl politinio savarankiškumo vertės suvokimo erudicijos pagrindus. Tai liudija, kad savo išsilavinimu jis buvo europietis, sukauptosios bibliotekoje knygos sudarė europietiškojo aukštojo išsilavinimo bendruosius pagrindus, o kultūrinės orientacijos buvo nukreiptos į Vakarų ir Centrinės Europos vakarinės dalies intelektualius centrus. Vakarų Europos erudicijos pagrindus Vilniaus vaivada ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės karo vadas formavo ne per tarpininkus, o tiesiai ten buvusiuose aukštojo mokslo centruose ir iš Vakarų bei Centrinės Europos vakarinės dalies autorių parengtų knygų.

Jonušo Radvilos asmeninės bibliotekos Kėdainių dvare sąrašas

Signatūra VUB RS, f. 4–17289 (a–219). Sąrašas neturi antraštės, vėliau tvarkiusio archyvaro įrašas žymi, kad tai priklauso Kėdainių dvaro archyvui: „Nr. 43, fasc. 31, Kieydany“. Šis sąrašas yra surašytas ant dviejų lapelių abiejose pusėse smulkia rašysena, rašyta ir lapelio šonuose, norint sutalpinti visą sąrašą į du lapelius. Sunumeruotos 179 knygos, tačiau kelios jų yra dar papildomai įrašytos l. 1r ir nenumeruotos, l. 2v vidurys sulietas, todėl kelių knygų aprašai nebeįskaitomi. Galima spėti, kad šis dokumentas yra dvaro turto inventarinimo juodraščio fragmentas. Dokumentų lapų numeriai žymimi kairiojoje paraštėje.

Sąrašas skelbiamas išlaikant jį sudariusio asmens rašybą, aiškios korektūros klaidos taisomos; sutrumpintos galūnės atskleidžiamos laužtiniuose skliaustuose; prie kai kurių įrašų, jei be abejonių pavyko nustatyti veikalo autorių, pavardė įrašoma laužtiniuose skliaustuose. Riestiniais skliaustais {} apskliaudžiamos sulietos ir neįskaitomos vietos. Prieš neįskaitomas, bet spėjamas žodžio dalis rašomas klaustukas, jos paimamos į laužtinius skliaustus. Didžiųjų ir mažųjų raidžių rašybą norminama, tačiau knygos aprašo pirmąjį žodį, žymintį veikalo pavadinimą, rašome didžiąja raide, norėdami išskirti įrašė autorių ir veikalo pavadinimo aprašą, nors rankraštyje didžiųjų ir mažųjų raidžių rašybą įvairuoja.

1r. In 2° Do Pokoiu XM:

1. Theatrum orbis terrarum Abrahami Ortelii;
2. [Nicolaus Wagener, Mameranus] Inscriptiones veteres in Hispania repertae;
3. Pauli Piasecii Chronica;
4. Graeciae universae nomismata;
5. Polemographia Auraico–Belgica;
6. [Joachim Meyer] Gründliche Beschreibung freyen Kunst des Fechtens;

[Bendras sąrašas] in 2°:

7. Biblia Sacra ex recognitione Sebastiani Castaliony;
8. Joannes Sleidanus De rebus Germanica sub Carolo Quinto, Germ. idiomate;
9. Opera moralis in praecepta Decalogi R. P. Thomae Sancher;
10. Reyssbuch des Heyliggen Landes;
11. Illustrium virorum Germaniae Pantaleoni, Germ. idiomate;
12. Scriptores rerum Germanicorum Septentriolium [:] Chronicon Abbatis Urspergensis, Chronicon Reginonis, Chronicon Lamberti;
13. Davidis Chytraei Chronicon Germanico idiomate;
14. Veterum scriptorum Germaniae tomus unus;
15. M. Antonii de Dominis De Republica Ecclesiastica lib. 4;
16. Francisci Haraei Annales Ducum seu Principum Brabantiae totiusque Belgii, tomus tertius.
17. Theatri humanae vitae volumen quintum, 6, 7, 8, 9, 10.
18. Theatri humanae vitae tom[us] 1, 2, 3, 4.

In 4°:

19. Relaciae powszechne Jana Botera;
20. In librum proverbiorum Ludovici Lavateri Tigurini comentarii;
21. Opera Jacobi de Breda;
22. Actuarii Methodus medendi;
23. 1. Leonis Baptistae Alberti Florentini De re aedificatoria lib. X; 2. Francisci Marii De partibus odeum Lexicon utilissimum.
- lv* 24. Revocationes duorum Lutherianorum;
25. Variorum monumentorum a Salomone Rysinio conscriptorum dec[as] (2) *do Folio da*;
26. Gratis Plebanski Josepha Piek{sz}rzeckiego;
27. [Gross (Henning)] Magica sive historia de spectris et apparationibus;
28. Abdruck etlicher ander Churfurstl Durchl. zu Brandenburg;
29. Stanislai Orichovii Roxolani Chimaere;
30. Examen Pe[c]cati, Impe[c]cati;
31. Praxis De caeremoniis et canone missae;
32. Aenea Silvii S[i]enensis Praecepta artis rhetoricae;
33. Polska przez Krzysztopha Squernoviusa do druku podana.

In 8°:

34. Thesaurus Latini sermonis Calvisii;
35. Iusti Lipsii Politicorum;
36. Nomenclator O[mn]ium rer[um] ppria M[?]anu variis linguis explicata indicans;

37. Hypomnemata in N[ovi] Testa[amenti] Strigelii;
38. Titi Livi Decas 4;
39. Epistola Pauli Divi Apostoli omnes;
40. Hegeſippi ſcriptoris graviffimi De Bello Judaico;
41. Opera Joſephi de antiquitatibus Judaicis;
42. Flagellum Judeorum;
43. Julii Caſaris De bello Gallico commentari[i];
44. Annalyſis logica Johani Piſcatorii;
45. M. Fabii Quintiliani Oratorium institutionum libri XII;
46. Nicodemi Friſchlini Nomenclator trilinguis;
47. Antiteſis Chriſti et Antichriſti;
48. Loci communes Philippi Melanchthonis;
49. [?] Glielogi Vite brevemente;
50. Lucretii De rerum natura;
51. Hieronymi Cardani De ſubtilitate;
- 2r. 52. P. Rami Dialectica;
53. Aurelii Macrobbii lib. 2;
54. Explicationum catechetiſarum Urſini;
55. Euripidis Tragaediarum pars altera;
56. Juſti Lipſi De cruce libri tres;
57. Annales Stanisali Oriſhovii;
58. Partitiones oratoria Ciceronis cum ſcholiis;
59. Politicarum quaestionum centum ac tredecim Melchiori Junii;
60. Defenſio verae et Catholicae doctrinae de Sacramentu corporis et ſanguinis Chriſti, auth. Thomae Cranmero;
61. De conciliis Heinrychi Bullingeri;
62. Praxis rhetoricae Andrea Crebs;
63. Epistoſarum Ant[onio] de Guevara pars altera;
64. Conſonantiae Jeſu Chriſti et Prophetarum, auth. Antonio Marinario;
65. [Coolhaes, Caspar Janſſe], Van ſeeckere ſeer costeliiche wateren etc.;
66. Divi vigiliſi martyris et epiſcopi Tridentini Libri V;
67. Les Angoyſtes, Douloureutes qui procedunt Damours;
68. Juſtino en lengua Caſtellana;
69. Eucklidis Elementorum libri primus;
70. Orat[ion]es Perpiniani Soc. Jeſu 10;
71. Perotti Epiſcopi Sipontini Grammatica;
72. Historia Polonica Vincentii Kadlubkonis Epiſcopi Cracoviensis;
73. Praxis Jocandi;
74. Petri Gruteri Epistoſarum centuria;

75. Phillipi Melanchthonis Elementarorum rhetorices libri duo;
76. Een lieflyche vermanninge offte onderwysinge [?]wt Gottes woen etc.;
77. Fratr[?]i Francisci [?]Litani[?]Sitanii] Zamoscentis Poematum variorum libri IV;
78. Casp[ari] Contareni De republ[ica] Venetorum;
79. Aristotelis Stagiritae Peripateticorum principis ethicorum ad Nicomachum libri 10;
80. Francisci Junii De peccato primo Adami;
81. Questiones Lucae Lossii in Evangelia Dominicalia;
82. Pet[ri] Art[omii] Grod[zicii] Kancyonal Polski;
83. Resolutorium dubiorum circa celebrationem missarum decurrentium [?p. Joan de Lapae] {...};
84. Familiaria colloquia Eras[mi] Roter[odami];
85. Hesiodi Opera et dies;
86. M. Tullii [Ciceronis] Orationes omnes cum scholiis;
87. Sebastiani Sulmircentis Acerni Victoria deorum;
88. Caroli V. E[?]x]pedi[?]tio in Africam; 2. Ducu[?]m] Brabantiae res gestae; 3. De Tungris et Eburonib[us]³⁵ Com[?]mentarii] {...};
89. Luciani Samosatensis Dialogi sex;
90. Georgii Fabricii Historia Sacra;
91. Rerum Polonicarum Alexandri Guagnini;
92. D. Basilii Magni De ieiunio sermones duo;
93. Aphthonii Sophistae Progymnasmata;
94. Joha[nnis] Ferrarii Montani Commentarius;
95. Mercurii Gallobelgici Jansonii Documenti³⁶;
96. Commentarii in Epis[tola] Pauli Chris. Hotmani;
97. Petri Mochii De cruciates cupidinis dialogus;
98. Phrases hebraicae;
99. N[icolai] Clenardi Graecae linguae institutiones;
- 2v. 100. Praelectiones Guilielmi Whitaceri;
101. Rhetorica Aristotelis interprete Riccobono;
102. Logica Adolphi Scribonii;
103. Physica Lamberti Danaei;
104. Daniae descriptio nova Jonae Koldingenti;
105. Patricii Senensis De republ[ublica], de regno et regis institutione;
106. Epitome et Anacephalaeosis³⁷ Sacrorum Bibliorum;

³⁵ Tungrai ir eburonai – tautybės, gyvenusios antikos laikais Galijoje, vėliau susiformavusios Belgijos teritorijoje.

³⁶ Nurodytas tik autorius ir jo slapyvardis, įrašė trūksta veikalo pavadinimo aprašo: autorius Jansonius de Doccum, slapyvardis buvo Mercurius Gallobelgicus.

³⁷ Anacephalaeosis – trumpas pakartojimas, santrauka.

107. In Epistolas D. Pauli ad Galatas et Ephesios annotationes Erasmi Sarcerii;
108. Novum Testamentum;
109. Spicilegiorum Joan[ni] Melleri Palmerii commentarius primus;
110. Francisci Junii Catholicae doctrinae collatio;
111. Bernardini Parthenii Foroiuliensis Pro lingua Latina oratio;
112. Liber Jesu Syrach ex Germanica translationes Mart[ini] Luth[eri] Latine red-
ditus p[er] Justu[m] Jonam;
113. Brevis explicatio doctrinae de Sanctissima trinitate;
114. M. Tullii Ciceronis Episto[laris] libri IV;
115. Allegoriae ex musaeo Nic[olai] Christ[ophori] Chalecki;
116. Iustini ex Trogo Pompeio Historia;
117. Compendium theologiae Henrici Echarti;
118. Pub[lii] Terentii Comediae;
119. De vita et moribus christianorum libri tres Johan[ni] Rivii;
120. D. Nicetae Choniatae Magni Logothetae Thesauri orthodoxae fidei lib. V.;
121. Elogarum ad Arnobium Julii Caesari Bullingeri³⁸;
122. Disputatio philosophica Barthol[omaei] Keckermani ;
123. {?...};
124. {?...} [?Exotericarum]... liber XV De subtilitate;
125. {?...} 126. {?...};
127. Apolog[ia] [?...] [?...amento Fidelitatu [?...] Jacobo Dei Gratia Mag. Brita[ni]e
etc. Rege;
128. Tractatus de [?Ecclesia] Domini et [?...] Benedicto Morgenstern;
129. Mercurius Gallo Belgicus [...];
130. Pet[ri] Fonsecae Dialectica;
131. Epitome totius medicinae (manuscript);
132. [?Meta]physica Philippi Melanchtony;
133. Teophrasti Notationes horum;
134. [...] Terentii Comoedia;
135. Willichius in Tacito Germaniam et [?Hero]dianus Poeta;
136. Parei Opera germ[anicae] idio[mate];
137. [?Geo]graphiae mundi pars secunda [?...]orini;
138. Alber[ti] Oelinaeri Grammatica Germ[anica]³⁹;
139. [Waserus, Casparus] [Arche]hetypus Grammaticae Hebraeae⁴⁰;

³⁸ Plačiau paplitusi autoriaus pavardės rašyba buvo Boulenger, Julius Caesar.

³⁹ Šio autoriaus pavardė, kaip ir daugumos to meto autorių, buvo rašoma keliom formom: Oelinaer, Oelinger.

⁴⁰ Remiantis įrašo aprašo dalimi, rekonstruotu knygos pavadinimu ir jos leidimo duomenimis (buvo išleista Bazelyje 1600 ir pakartotinai 1611, 1612, 1625 m.), manytina, kad jos autorius buvo Casparas Waseras.

140. Epistol[a] [?Familiaria] [?M.] Peuc[eri] libri [?...];
141. Grammatum⁴¹ Salomo Franceti;
142. {[?...doy}]; 143, 144, 145, 146, 147– [įrašai neįskaitomi];
148. Epitome Pagnini;
149. [Lapis] philosophicus Johanni Casii;
150. [?...];
151. Epist[ola] Iusti Lipsii;
152. [?...] Augusti [?...] Operum tomi quinti pars secunda;
153. Hom[erus] Graecae idiomate;
154. De veritate Religii Christ[ianae] Philip[pi] Mornaei;
155. Methodus concionandi Ada[?mi] Colbi;
156. Operum Georgii Sohni tomus secundus;
157. Euripidis Tragoediae Graeco Latinae;
158. Polonia Cromeri;
159. Quartus tomus Enarrationes in Epistola[s] et Evan[geliis] Mart[ini] Luth[eri];
160. Dialectica Valerii;
161. Loci comm[unes] theol[ogiae] Amandi Polani⁴²;
162. Dialog[us] Dell[ri]o;
163. Poemata Sebastiani Schefferi;
164. Vita et res gestae Georgii Castrioti auctore Pontano;
165. [?Opus] Gasparo Laurentii;
166. {?...}⁴³;
167. Henr[ici] Steph[ani] Schediasmatum variorum;
168. Terentii Comoediae;
169. Aldo Manutii Phrases;
170. Titi Livii Patavini De{?...};
171. M{arci} T[ulii] C[iceroni] Orationum par[s] 3-tia;
172. Tabulae de schematibus Pet[ri] Mosellani;
173. Dialectica et Rethorica Micani;
174. Metaphysica [?...]pleri;
175. Erotemata Musica [?...];
176. De predicati[one] von de Antichr[isto];
177. Eyne [?Clare] Beantwortinge;

⁴¹ Gramma, atis, (n) – laiškas, linija, raidė. Šiame įrašė trūksta žodžio – vardininko.

⁴² Amandus Polanus, kitaip Amandus von Polansdorf (1561–1610), buvo Bazelio teologas, kilęs iš Silezijos.

⁴³ Numeruojant įrašus, šis numeris sąrašė praleistas.

178. De sanguine et constitutione corporis Lemnii lib[er] 2;
 179. Hercules [?cum] fidem;
 180. Meditationes [?...] et [?...] Divi [?Augustini];
 [1r]⁴⁴ [181]. Forma ac ratio ministerii autore J[oanne] [a L]asco;
 [182]. Aretreus;
 [183]. Niemiecka xięga.

**THE LIST OF BOOKS IN THE KĖDAINIAI PERSONAL LIBRARY OF VILNIUS
 PALATINE JONUŠAS RADVILA – AN INDICATOR OF HIS CULTURAL
 ORIENTATION**

Summary

I N G Ė L U K Š A I T Ė

The list of books in the personal library at the Kėdainiai estate of Field Hetman of the Grand Duchy of Lithuania, Palatine of Vilnius, Evangelical, Duke of Biržai and Dubingiai Jonužas Radvila (Janussius XI Radziwil, 1612–1655) is examined and published as a source for learning about the cultural orientation of this noted political figure and basis of his erudition. The Kėdainiai estate library contained 183 books, the list having been compiled during 1643–1653. The books' topic groups consisted of: theological works (about 34) including biblicism and Bible publications, books necessary for religious practice, and ecclesiastical history books; a collection of the works of classical authors (30); books necessary for acquiring a higher education and broad erudition: logic, rhetoric, physics, metaphysics, philosophy, and political works (about 26); books for becoming acquainted with the geography, history, and inhabitants of the lands of Western and Central Europe (about 25); Latin, Greek, Hebrew, and German dictionaries and grammars (12); books about warfare and architecture (4), unidentified books or books that are difficult to assign to a single topic (about 32), etc. The majority of books' authors consisted of authors who lived in the second half of the sixteenth century – early seventeenth century although according to their publication dates the books are from the late fifteenth century to the 1640s. In respect to language, this was a Latin library; the books in other languages, excluding multilingual dictionaries and multilingual grammars, consisted of 9 books in German, 4 in Polish, 2 in Greek, 2 in Flemish, 1 in Castellan (Spanish), and 1 in French. 12 books of a diverse nature (of them 4 history books, all in Latin) were by authors from the Commonwealth of the Two Nations. Jonužas Radvila paid significantly more attention to the history of the German lands and the Netherlands and to descriptions of the struggle to lead part of the Netherlands out of the Habsburg monarchy. After comparing the lists of books from the Kėdainiai estate library, the collection from Jonužas Radvila's studies abroad (1628–1632), and the Salomon Rysinski library (incorporated after 1625 into the libraries of the Evangelical Radvila family), it is obvious that only a small percentage of them had been moved to the Kėdainiai library: 5 books from the collection

⁴⁴ Šie du įrašai yra papildomai įrašyti 1-ame puslapyje.

from his studies abroad and only 34 works from the 1000 volumes in the S. Rysinski library. A study of the topic groups and authors justifies the conclusion that Jonušas Radvila assembled the greater part of the library during his studies at Leipzig, Altdorf, and Leiden Universities as well as during his diplomatic missions in the Netherlands and England; the Kėdainiai library was not representative but intended to meet his needs. The special attention to classical authors, the selection of reading materials (works for becoming acquainted with the states, lands, and peoples of Western and West Central Europe) allows the conclusions to be drawn that the basis of Jonušas Radvila's erudition consisted of a higher Western European education and that J. Radvila was a person with a Western European cultural orientation. Special attention to authors from the Netherlands and neighbouring countries as well as to descriptions of the wars of independence waged by the Netherlands testify that the experience of these Dutch wars had shaped some of the features of his mentality and his conception of the value of independent political and military activities. This could be one of the factors, which shaped his independent steps in foreign politics in the seventeenth century during the wars with Sweden and Russia.

Gauta 2005 m. gruodžio mėn.

Ingė L u k š a i t ė (g. 1940 m.). Humanitarinių mokslų habilituota daktarė, Lietuvos istorijos instituto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos skyriaus vyriausioji mokslo darbuotoja. Tyrinėjimų kryptis: Lietuvos kultūros istorija, reformacijos istorija, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Prūsijos Kunigaikštystės istoriografija.

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, Vilnius, LT-01108.

El. paštas: luksaite@istorija.lt